

Iványosi-Szabó Tibor

Marsigli Kecskeméten

A „hosszú” XVII. század, amely valójában 1588-tól, a „spanyol armada” pusztulásától 1714-ig, a „napkirály” haláláig tartott, Európa és az egész emberiség történelmét alapjaiban alakította át. Ez idő alatt a szárazföld középső és nyugati része a társadalmi lét csaknem minden területén a végletes események sorát élte meg. Három évtizeden át dúlt a borzalmas emberi és anyagi veszteségeket eredményező ún. vallásháború. A tengerek csaknem korlátlan urává vált brit szigeteken pedig közel hasonló kíméletlenséggel polgárháború tombolt. A kontinens közepe sem menekült meg a borzalmaktól. Nálunk az 1593-tól 1606-ig dúló kegyetlen és „hosszú háború” után 1671-től rövid megszakításokkal négy évtizeden át követte egymást polgárháború, törökellenes harcok és a Rákóczi-szabadságharc. A leginkább megdöbbenítő pedig az, hogy nem tudjuk, a sok millió áldozatot követelő háborúk pusztítottak-e el több életet, vagy a megismétlődő félelmetes járványok.

Az viszont kétségtelen, hogy ezek révén átrendeződött a kontinens teljes hatalmi rendszere. Ezt követően a spanyol világbirodalom már nem tudott érdemben hatni a kontinens politikai életére. Eltűnt a svéd nagyhatalom, végzetesen meggyengült az Oszmán Birodalom, a Német-római Császárság pedig erő nélküli címmé változott. Ugyanakkor Hollandia megszilárdította tengeri uralmát, Oroszország pedig eredményesen kereste a nagyhatalommá válás lehetőségét. Létrejött Angliában az első polgári állam, és kiépült a francia abszolút monarchia kifinomult rendszere. Közép-Európa és Magyarország megszabadult az Oszmán Birodalom fenyegetéseitől, a három részre szakadt ország végre egyesült. Sorra épültek ki a nemzetállamok.

A borzalmakkal, a szinte felmérhetetlen szenvedésekkel és veszteségekkel egy időben viszont e kor a csodálatos eredmények és a tudományos felfedezések egész sorát hozta létre. A mezőgazdaságon belül ekkor jelentkeztek az első ígéretes változások mind a termelőeszközök, mind pedig a talajművelés és a termesztés területén. Ekkor jöttek létre az ipar későbbi fejlődését meghatározó manufaktúrák. A hajózás, a vízi közlekedés tömegessé válása ekkor ment végbe. A természettudományok soha nem látott felvirágzása, az új kutatási módszerek kidolgozása, a filozófiai gondolkodás megújulása, a művészetek tömegessé válása és átforgalmazása sorra ezekben az évtizedekben teljesedett ki. Számunkra már kétségtelen, hogy a mai tudományos élet, mai világunk és mai fejlődésünk bölcsője ez a század volt.

Ebbe az öldöklő és tündöklő évszázadba egy-egy markánsabb személy életútja széles körű betekintést enged, sőt olykor életük egyetlen periférikus eseményéhez kapcsolódó néhány hivatalos adat is felér egy színes korrajzzal. Bizonyosságul lássunk egyet.

A kora újkor elitjének csaknem tipikus személyisége volt Luigi Ferdinando *Marsigli*. E különleges személyiség Bolognában született 1658-ban egy jómódú polgárcsaládba. A csodálatos adottságokkal megáldott olasz férfi legfontosabb sajátosságait, munkaterületeit és eredményeit az életútját feltáró kutatók megállapításai alapján így összegezzük: térképész, műgyűjtő, diplomata, utazó, hadmérnök, csillagász, biológus, geológus, zoo-

lógus, nyelvész-filológus, politikus, hadvezér és kalandor. Tehát egy máig csodált valódi polihisztor, aki tucatnyi tudományágon belül alkotott maradandót.¹

Alig volt 21 éves, amikor már a Velencei Köztársaság követségének tagjaként a Török Portára indult Konstantinápolyba, ahol közel egy éven át tartózkodott, és sokrétű ismereteket gyűjtött az Oszmán Birodalom minden fontosabb sajátosságáról, főleg pedig annak hadseregéről. Nem volt tehát véletlen, hogy a következő évben már katonaként a török birodalom fő ellenségének, I. Lipót császárnak a szolgálatában hasznosította ismereteit. 1683-ban a Bécs ellen felvonuló Kara Musztafa csapataival szemben a Rába közelében kibontakozó harcok egyik szervezője, ahol megsebesült, tatár fogságba esett, és csak egy év múlva szabadult. De 1686-ban már egy jelentős katonai egység élén részt vett Buda visszafoglalásában, és a vár feladása után egyik fő gondja az volt, hogy a még megmaradt korvinákat az üszkös romokból kimentse!² A következő évek magyarországi eseményeiben való részvételét maga így rögzítette: „Részt vettem a karlócai konferencián és a békében kimondottak végrehajtásában, mivel Lipót császár engem tett meg a birodalma és az Oszmán Birodalom közti határ rendezésének biztosává. A két birodalom közti határt korábban soha nem határozták meg pontosan, így az itt élő császári alattvalókat, azzal az ürüggyel, hogy ezek a területek nem a császárhoz, hanem a szultánhoz tartoznak, folyton zaklatták a törökök.” Tehát a nemzetközi jog iránt sem volt érzéketlen.

A hadi eseményeken túlmenően az itt töltött évtizedek alatt ezenkívül is sok szállal kapcsolódott a korabeli magyarsághoz. 1690-ben Erdélybe vezényelték. Itt mentette meg a székely rovásírás egyik fő forrását. Elsőként térképezte fel Magyarország és az Oszmán Birodalom közel ezer km hosszú szakaszát. Ő tárta fel, rögzítette elsőként hazánk flóráját és vízi világát. Elsőként rajzolta meg Magyarország átnézeti vízi térképét. Ő még látta és le is rajzolta a törökellenes harcok magyar végvárait, melyeket később a császár parancsára sorra felrobbantottak. Elsőként mérte fel a római sáncokat. Ő találta meg Traianus hídját a Dunán. Évtizedeken át gyarapította csodálatosan gazdaggá vált gyűjteményét, amit még életében szülővárosának adományozott.

A magyarsághoz kapcsoló sok szál közül néhány Kecskemétet is érintette. Kivételes személyiségét ezúttal azért idézzük fel, mivel kevesen tudják, milyen események tették mind számára, mind a városi tanács számára emlékezetessé megjelenését és átutazását. Városunkkal azonban már hadvezérként korábban kapcsolatba került. 1693 áprilisában, Sárközi Pál főbíróságában rögzítették nyilvántartásaink első alkalommal nevét: „Marsigli generális regimentyéből való Globicz nevű kapitánynak [többek között] száz két ökröket és 20 lovakat, 15 szekerevel és 3 kocsikkal együtt, melyeket vitt Szögedére az 4 kisbíró járásából” a felmentő seregek élelmezésére.³ Tehát alig múlt harmincéves, amikor grófi címet szerzett, majd a császári hadsereg tábornoka lett, és ilyen minőségben is folyamatosan részt vállalt a törökellenes harcokból. A számunkra igazán érdemleges eseményre 1699 telén került sor. A Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek feljegyzései alapján pontosan követhető az események sora.

1 VÉKONY László: Egy olasz polihisztor a Kárpát-medencében. Marsigli élete, munkássága és iratai; Forum, Újvidék-Novi Sad 1982.

F. MOLNÁR Mónika: Olasz hadi írók és generálisok Bécs és Isztambul között. L. F. Marsigli és kortársai; Reciti, Bp. 2016.

2 Buda visszafoglalásának 250. évfordulóján, 1936-ban ezért bízták meg Kisfaludi Strobl Zsigmondot mellszobrának elkészítésével, melyet Budán az Ybl-lépcső felső bejáratánál helyeztek el.

3 IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: Írott emlékek Kecskemét XVII. századi nyilvántartásaiból (1633–1700) Kecskemét, 2008. 2. köt. 841. p.

Ezek bejegyzései alapján egy nem szokványos esemény részletei rajzolódhatnak ki. Ez alkalommal Marsigli az ország déli részéről igyekezett Bécsbe. Átutazásáról a vármegye alispánját időben értesítették, ezért a magisztrátus 100 szekeret küldött elé Zombor és Bács irányába. Ő viszont minden bizonnyal az idő szorítása miatt az eredeti tervétől eltérő utat választott. Mivel ekkor már rendszeres postaszolgálat működött az ország területén, a gróf egy kisebb kísérettel ezt vette igénybe, hogy határidőre Bécsbe érkezzen. Kecskemét tanácsa is értesült útajáról, ezért a főbíró három lovaszt küldött elébe üdvözlétével. A városba február 2-án a kora délutáni órákban érkezett meg, ahol a főbíró és az esküdtek egy csoportja nagy tisztelettel fogadta. „A grófot és katonáit étellel és itallal ellátták. Ezek lovainak a kocsiba történő fogásához a bíró kocsisainak segítségét kérték, s ezt meg is kapták. Mivel a nap már lemenőben volt, a bíró arra kérte Marsigli grófot, hogy éjszakára maradjon Kecskeméten, nehogy éjjel az úton rablótámadás érje, mint az az ellenőrrel (controlor) nemrég megtörtént. De a gróf gorombán válaszolt: »Bah, nem félek, van elég kíséretem, nem félek Te Hunczfutt, mit akarsz nekem előírni?« – és kezét haragosan a kardjára tette.” Egy szertelen adottságokkal rendelkező ember bizony olykor szertelen. A tanúvallomások szerint a figyelmeztetés hatására a gróf mégis további kocsikat és előfogatókat követelt. Úgy látszik, hogy az okos tanácsokra nem hallgató főúr a főbíró óvatosságát és a körültekintő készülődését ellenszégülésnek ítélte, és – miként ez a későbbi vallomásokból kiderült – lovaglóostorával olyan erővel csapott annak arcába, hogy nyoma még hetekkel később is meglátszott.

Végül teljesítve minden kívánságát, a népessé vált csapat útnak indult. A tapasztalt főbíró aggodalma pedig hamarosan valóban *véres* valósággá vált. A Pest felé vezető út dereka táján egy kisebb rablócsapat tartóztatta fel a szekereket. A kocsisok keltegették a szekéren alvó német katonákat, de azok előbb elhárították a figyelmeztetést. A küldöttség számát, méretét tekintve a rablók megtorpantak, és egy ideig tétlen maradtak. Amikor viszont a védekezésnek semmi jelét nem tapasztalták, mégis támadásba kezdtek. A jegyzőkönyv szerint „Szabó Márton kb. 40 éves kecskeméti lakos azt vallotta, hogy mikor a tolvajok megtámadták a grófot, felköltötték a szekereken lévő németeket, de azok nem akartak fegyverhez nyúlni. A kihallgatott kecskeméti parasztok vallomása szerint, ha a gróf, az ő másik két szolgálója és a mellé adott három muskétás a rablók ellen fegyvert ragadtak volna, azok nem mertek volna közelebb menni, kétszer is csak messziről merték a kocsit megközelíteni, s csak mikor látták, hogy nem akarnak védekezni, sőt a muskétások el is futottak, akkor mertek közelebb menni és rabolni. A gróf egyedül maradt a helyén, egész kísérete elfutott.” Így a kis rablócsapat vérszemet kapott. „Mikor Vékássy és társa a grófot megtámadta, annak szolgáját levágták.” Ekkor tehát a tábornok már közvetlen életveszélybe került, és testi épségének megmentése lett a fő feladat. „Turzó András kb. 50 éves kecskeméti lakos azt vallja, hogy ő bujtatta a grófot a szekér alá.” Tehát ezúttal az arrogáns főúr hagyta, hogy egy paraszt ellenkezést nem tűrve gyorsan a szekér alá tuszkolja őt. „Ha a parasztok a grófot el nem rejtik, őt is megölték volna.” A mindössze hatfős rablócsapat ezután jelentős zsákmánnyal távozott.⁴

A megalázó és komoly károkat okozó eset érthetően rendkívüli hullámokat gerjesztett. Az ügyben még a haditanács és a kancellária, sőt az uralkodó is napokon belül tájékoztatást kapott és gyorsan véleményt formált! A megyét felelősségre vonták, mivel „Sőtér Ferenc alispán s a megye többi tisztviselői a felelősek, mert hanyagságuk oka, hogy az utak nem biztonságosak, s a rablók a megyében szabadon kóborolnak”. Ezért „az alispánt...

4 BOROSY András: Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái. 1638–1711. IV. köt. 3395., és 3402–3404. sz. tételek. – Az „alispán intézkedései következtében megtalálták a rablók főnökét Vékássy Istvánt és Kincses Miklóst, kik Kőrös mezőváros melletti szállásokon lappangtak. Körülvették, s minthogy csak sok ember halála árán lehetett volna őket elfogni – megölték őket, hulláikat kerékre kötözték...” – 3438. sz. tétel.

most börtönbe akarják vetni”. A súlyos következmények miatt a felelősség áthárítása azonnal több síkon megindult. „Sőtér Ferenc alispán vádat emel Kecskemét város bírái és esküdtszei ellen... A vád tárgya: bűnrészesség gróf Marsigli kirablásában... A vád képviselője szerint... Kecskemét város kötelessége lett volna Marsigli grófnak kíséretet adni... A védelem képviselője kitart korábbi álláspontja mellett, a város, mely tisztességesen megvendégelte a gróft, adhatott volna kíséretet, de ő azt visszautasította, sőt megverte [a főbíró, pedig]... mikor a verés történt, a követelt lovak már be voltak fogva a gróf kocsijába, a bíró tehát a verést ártatlanul szenvedte el.

A sedria ítéletében megállapítja, hogy nem áll, hogy Kecskemét vezetői nem tájékoztatták Marsigit a veszélyről, s ezért a vád alól felmentik őket.

Felmentik a várost a vármegye megvetésének a vádja alól is. A védelem képviselője minderről a vármegye hiteles pecsétje alatt kiadandó testimoniálist kér s azt meg is kapja.” Ezzel a felmentéssel a város magisztrátusa egy rendkívül súlyos anyagi kártérítés veszélyétől szabadult meg.

A felelősségáthárítás azonban tovább tartott, és ennek érdekében a „közgyűlés egyhangúlag elhatározta, hogy tájékoztatja a haditanácsot, a magyar kancelláriát s a nádorfőispánt arról, hogy az alispán nem tehet Marsigli kirablásáról”. Hangsúlyozták, „hogy az alispán és a többi vármegyei tisztviselők nem hibáztathatók, mert a király összes mandátumait mindig kihirdették, a hadi kommisszáriusok és a vár tisztjei is igazolják, hogy a népet körlevelekben gyakran szólították a rablók elleni felkelésre”. Ezen túlmenően egy nagyon észszerű magyarázatot is adtak: „Mert hogyan tudna ekkora pusztán a szegény, fegyvertelen, félénk, az örökös szolgálatoktól, az átvonuló katonáktól gyötört nép a pusztaságáról gondoskodni, amit a török időkben sok ezer török fegyveres nem tudott megtenni.” Ilyen körülmények között még nagyobb gondot jelentett, hogy „A vármegye és tisztviselői nem tudtak Marsigli gróf [más úton, ilyen formában történő] érkezéséről, mivel a postával, szinte ismeretlenként (incognito) érkezett meg. Az alispán várta őt, hogy más plenipotenciáriusokkal együtt fog megérkezni.”

A mentegetőzés érdemben nem hatott. Ezért a legfelsőbb intelmek és követelések hatására a megyei apparátus lázas nyomozásba kezdett. Napokon belül kiderítették: „A szóban forgó rablás elkövetője... a rebellis Vékassy István és öt társa” volt, „akik a Kőrös mezőváros melletti szállásokon lappangtak”. Az is hamarosan nyilvánvalóvá vált, hogy távolról sem egy véletlenszerű rablás történt. „A vármegye tisztviselői semmit sem tudtak ezekről a rebellisokról, míg haláluk után Deák Pál ezredes nem tett jelentést, s ezután a megye erős nyomozást kezdett Kőrösön és Kecskeméten lakó pártolóik felkutatására, azokat elfogta és bilincsbe vetette.”

Nem árt felidézni, hogy a nagyon rosszul szervezett és szerencsétlenül irányított, ezért rendkívül hosszan elhúzódó törökellenes harcok során az anyagilag végtelenül kimerült lakosság az ország egész területén már évek óta igen feszült állapotban volt. Ennek hatására robbant ki 1697-ben Hegyalján a felkelés, amelynek irányításától II. Rákóczi Ferenc ekkor még elzárkózott. Nem lehet tehát meglepő, hogy egy-egy „rebellis” csoport az ország más tájegységén is a lakosság egy részének rokonszenvére számíthatott. Egy alföldi szervezkedésről azonban eddig még nem tudunk. Az kétségtelen, hogy a háború végén a központi hatalom számára komoly gondot jelentett az egykori végvári és kuruc katonák semlegesítése. „A vármegye a királyi főemberek mandátumára válaszolva javasolja, hogy a várakban, különösen pedig Nyitra, Léva, Esztergom, Tata, Zsámbék, Kékkő, Simontornya, Veszprém, Komárom, Győr, Eger, Baja várában lakó fegyveres parasztokat s máshol lakó libertinusokat ezredkebe szervezzék...”⁵ Vidékünkön azonban nem volt hasonló erődítmény, és nem tartózkodtak ilyen katonák.

5 BOROSY András: I. m. 3408. sz. tétel.

A közgyűlési jegyzőkönyv május 9-én készült bejegyzése szerint a vármegye igazolni kívánta magát, ezért „Sótér Ferenc alispán a magisztrátus nevében pert indít Szabó János, ifjabb Somogyi Péter, Siros Mihály, Oláh János nemesek és Papp Mihály, Muslay Mihály, Gál István, Vecsey János, Angyal János, Borbély György és Mokry Pál jobbágyok kőrösi...” lakosok ellen. Tehát Kőrösön legalább négy nemes és hét további gazda rokonszenvezett a „rebellis” Vékásyval. Támogatók még Kecskeméten is akadtak. „...Szappanos Ferenc, Fegyverneky Sámuel és neje, Szabó Erzsébet jobbágyok...” is a vádlottak közé kerültek. Ők kevésbé szoros szálakkal kapcsolódhattak a rebellisekhez, ezért „...részben kezesség fejében szabadlábban vannak, részben várják az ítéletet... Vékási István rabló támogatásával vádolják őket, ki Marsigli gróft kirabolta.”

A per során a vádlottakat négy csoportba osztották. „Az első csoportba került Muslai Mihály, Gál István, Pap Mihály, Vecsey János, Angyal János és Szabó János, kiket mivel tudatosan kapcsolatot tartottak Vékásyval, kettős főválságra ítélték, ami a nem nemeseknél 80, a nemeseknél pedig 200 forint.

A második csoportba tartoznak Oláh János és Somogyi Péter nemesek, valamint Borbély György jobbágy. Ezek kisebb bűnösök és egyszeres főválsággal tartoznak, ami a nemeseknél 100 forint, nem nemeseknél 40 forint.

A harmadik csoportba tartoznak nemes Siros Mihály és Mokry Pál, kik Vékásy és társa Kincses megölésekor szorgoskodva igyekezetet mutattak, s azt a bűnüket, hogy Vékásival olykor érintkeztek, ezzel kiegyenlítették. Ezek a büntetés alól mentesültek.

A negyedik csoportba tartozik a kecskeméti Szappanos Ferenc, aki csak egyszer véletlenül találkozott Vékásyval és teljesen ártatlan.”

A jegyzőkönyv ezen tételének utolsó mondata: „Ami Marsigli gróf kárának megítélését illeti, azt a rendes törvényes úton keresse.”⁶

Az ügybe eleinte vádlottként bekerülő Sótér Ferenc alispán a bosszúállást illetően rendkívül szorgosnak bizonyult, és két újabb személy – Szegedi Kis János és Páll István ellen is vádat emelt. „Azzal vádolja az alpereseket, hogy szövetségben voltak Vékás István és Kincses Miklós rablókkal, lázadókkal.” Velük szemben egyéb vád is felmerült. „Kis János bevallotta, hogy egyszer találkozott Kincses Miklóssal... A Szegeden megtalált két lopott lóról, amelyeket tulajdonosaik felismertek, azt állította, hogy jól tudja hogy azok nem a saját vagy a Kincses Miklós méneséből valók... A sedria a két vádlottat akasztófára ítéli.”⁷

A polgári kereset más szálakon futott. A Marsigli által indított per első szakaszában született döntésről a közgyűlési jegyzőkönyv 1702. május 18-án lejegyzett egyik bejegyzése tájékoztat. Eszerint „A királyi mandátum értelmében a Marsigli-féle per következtében 10 000 imperiálist kell fizetni. Sótér Ferenc alispán azt kéri, hogy mivel a nevezett per idején ő a felmentő ítélet után is csak akkor volt hajlandó a kőrösi foglyokat szabadon engedni, amikor a megye követelte, a megye vállalja ezért a felelősséget és fizesse ki az összeget.” A szertelenül nagy összeget másodfokon számottevően mérsékelte a bíróság. Július 10-én történt bejegyzés szerint: „Közvéteszik a király mandátumát, melyben közli, hogy a Marsigli kirablása miatt fizetendő bírság 4 500 forint.”⁸

6 BOROSY András: i. m. 3458. sz. tétel. – „Közvéteszik a magyar kancellária május 2-án kelt levelét, melyben Marsigli grófnak adandó elégtételről ír. A vármegye azt válaszolja, hogy a Marsigli kirabló személyeket már kivégezték.” – 3467. sz. tétel.

7 BOROSY András: i. m. 3441. sz. tétel. – Az önálló ménesekkel rendelkező vádlottak tehát nem igazi „szegénylegények” voltak.

8 BOROSY András: i. m. 4014. sz. tétel. A 10 000 imperiális tallér 24 800 forintnak felelt meg. Tehát a végleges összeg ennek csak a töredéke lett. A vásárlóérték érzékeltetése végett: a jegyző egy évi bére 110 forint és egy lovászé pedig 50 forint volt.

Zárásként két gondolatot célszerű rögzíteni. Az eseménysorozat hiteles anyagának ismeretében állíthatjuk, hogy a kecskeméti gazdák határozottsága és rátermettsége nélkül minden bizonnyal fiatalon életét vesztette volna a gróf, és nem tudott volna kiteljesedni élete a maga barokkos, szertelen gazdagságban. A másik: egy vidéki városban néhány óra alatt lezajlott esemény nyomán is érzékelhetjük, hogyan búcsúzott a Kárpát-medencében ez a század. Felvillant, milyen sokrétű és súlyos ellentétek izzottak széles körben még a század legvégén is, milyen végletek és váratlan események határozták meg a helyi hatóságok és a lakosság hétköznapijait, milyen súlyos emberi és anyagi értékek forogtak kockán ezek hatására.